

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на тема :” *Жените от малцинствата в условията на преход:Социални функции и медийни репрезентации*” на Калина Георгиева Петкова за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност 05.04.10. *Журналистика - Междуккултурна комуникация.*

Научен ръководител:

доц. д-р Орлин Спасов

Рецензент :

проф. д-р Маргарита Йорданова Пешева
ВТУ ”Св. св. Кирил и Методий”

1. АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТА.

Темата на докторската дисертация е особено актуална, в контекста на европейската социална и медийна политика и опитите за конструиране на мултиетнически модел в някои развити европейски държави. Но и в контекста на националната ни политика, която създава социални практики по отношение на малцинствата, които публично се документират от медиите. Да се направи научно изследване на социалното битие и медийни репрезентации на жените от основните малцинствени групи у нас, се изисква научна смелост, интегрален подход , използване на комплексна методология, взета от различни научни области- междукултурната комуникация, медиазнанието, социално-културните дейности, регулацията, социология на медиите, етносоциологията и др.

Докторантката Калина Петкова успешно се е справила с тази нелека научна задача, избраната тема е много актуална, тя е подчертано дисертабилна, използването на количествени и качествени методики, както и проведеното от нея собствено емпирично изследване е много ценно, то има научна стойност. Новото, което този дисертационен труд предлага е *"общото разглеждане на различни типове женски другости в България..., което позволява да се направят комбинирани заключения и да бъдат формулирани нови взаимовръзки в отношенията "мъжко- женско", "мнозинство- малцинства", "медии- общество"*(автореферат, с.3).

Научният опит да се анализират жените от малцинствата по критериите етнос, език, религия, сексуалност, социално поведение и медиен образ, е

първ по рода си в българските анализи на межкултурната комуникация и медиазнанието. Което прави докторската дисертация актуална и особено полезна. Извършеният научен анализ и направените обобщения дават изследователски поглед повече към важния проблем за жените (от десетилетия постоянно подлагани на различни видове дискриминация, в това число- и медийна) и малцинствата, чиято интеграция в ново мултикултурно общество в Европейския съюз на този етап е без успех. Напълно подкрепям основната хипотеза на Калина Петкова за все още силната дезинтеграция на българското общество в условията на преход по отношение на пола, етноса, религията и сексуалността. А също и за много трудния процес на интегриране на отделните малцинствени групи в социално и културно отношение (с.7).

2. ОБЕМ, ИЗТОЧНИЦИ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.

Представената дисертация се състои от Въведение, три глави, Изводи, библиография и приложения. Нейният обем като основен текст обхваща 166 страници. Приложенията съдържат десет индивидуални и групови интервюта, проведени от докторантката с целеви респонденти за нуждите на дисертационния труд и изображения от сайта seir.bg. Библиографията към дисертационния труд включва 108 заглавия на източници- монографии, студии, статии и сборници - на български и английски език. Направеният преглед на посочените източници показва отлична осведоменост на докторантката в специализираната литература, което прави дисертационният труд достатъчно представителен от гледище на научните изисквания.

Основният научно- изследователски интерес на Калина Петкова е да изследва възможните дискриминиращи техники по отношение на жените от някои малцинствени групи, тяхната социална дейност и медиен образ, които най-често ги представят като обект на дискриминационно поведение. Научното изследване е осъществено със средствата на теоретичния и емпиричния анализ. Докторантката Калина Петкова е направила вторичен анализ на някои изследвания на Фондация "Отворено общество" и Българския хелзински комитет. Тя самостоятелно е провела качествено изследване чрез десет индивидуални и колективни интервюта с целеви респонденти, в която са включени три вида събеседници: представители на отделните малцинства; представители на мнозинството, които са в ежедневна близост до разглежданите малцинства и гейткийпъри на публичността. Тяхното мнение и реакции са много важни за осветяването на този твърде сложен теоретичен проблем.

3. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА.

Дисертационният труд анализира жените от малцинствата у нас- техният начин на живот и социално функциониране в условията на преход. И ако в геостратегически смисъл, политическият преход действително завърши през 2007г.- с приемането на страната ни в ЕС, в социален и в медиен смисъл, преходът съвсем не е завършил.

Избраната тема е особено "гореща" в публичните дебати и нормативните практики на Европейския съюз- в редица закони, препоръки и съобщения, Европейската комисия и Съветът на Европа разглеждат защитата от медийна дискриминация на отделните малцинствени групи, в това число - и на жените, които често стават обект на дискриминация. Ще цитирам някои от тези документи:

-*"Закон за защита от дискриминация"*;

- *„Конвенция за защита правата на човека и основните свободи“ на СЕ;*

-*„Международна конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация" на ООН;*

-*Препоръка NoR (97)21 на Комитета на министрите до държавите – членки относно медиите и насърчаването на култура на толерантност;*

-*Препоръка 1555 (2002)1 на Парламентарната асамблея на СЕ относно Образа на жените в медиите;*

-*Препоръка 1557 (2007)1 на Парламентарната асамблея на СЕ относно Образа на жените в рекламирането;*

-*Препоръка 1407 (1999)1 на Парламентарната асамблея на СЕ „ Медии и демократична култура“;*

-*Резолюция 1165 (1998)2 на Парламентарната асамблея на СЕ "Право на личен живот".*

Докторантката използва за целите на научния анализ особено труден изследователски подход , който задължително удвоява възможните интерпретации на този сложен социален проблем. **В първи план-** интерпретация на **малцинствата** у нас (но само на турците; ромите; мюсюлманите и гей общностите). **Във втори план-** интерпретация на

жените у нас (но само от малцинствата). **В трети план-** интерпретация на **жените от малцинствата у нас** (но само чрез социалните им функции). **В четвърти план-** интерпретация на **жените от малцинствата у нас** (но само чрез медийните им репрезентации). Този научен подход е полифоничен, темата се разглежда чрез наслагване на: *условия и специфики на прехода- главни действащи лица- социални роли- културен и медиен контекст.*

Правилна е водещата теза на Калина Петкова за наложителното използване на интердисциплинарен подход чрез който успешно може да се разгледа този сложен изследователски проблем. За тази цел тя основава научния си анализ на богата фактология, която се отнася до социалния живот и битие на жените от малцинствата, почерпена от социологически изследвания; социални изследвания на пола; теории на медийната комуникация и медийната семиотика. Съдържанието на дисертацията е структурирано в три глави.

Първа глава теоретично осмисля някои водещи понятия и концепции, свързани с темата за малцинствата, както и основните видове феминистични концепции- релационните и индивидуалистките феминистки идеи, постфеминизмът като трета вълна. Калина Петкова показва сериозни познания в областта на специализираната научна литература, както и умения за концептуално мислене. Тя неслучайно поставя акцент върху социално конструирания пол (Gender Trouble), като обстойно разглежда тенденцията на увеличаване на социалните характеристики на пола и намаляване на природните му характеристики (с.10). Разгледана е много важната социална тенденция, свързана с избора на джендър послания , която все повече става част от нова маркетингова стратегия за успешна продажба на медийни съдържания (с.14).

Това отговаря на голямата еволюция в образа на жената в телевизионната реклама от средата на миналия век до наши дни, осъществена и под натиска на феминистките движения. Днес жената от телевизионните клипове не е задължително млада и руса, слаба и красива. Тя отдавна не е онзи идеален сексуален обект от първите десетилетия на телевизионната реклама, който беше твърде унизителен за жената като личност, поставен извън социалното ѝ равноправие с другия пол, което зачита и уважава социалните постижения и на двата пола. Феминизмът изигра своята роля за преодоляване на редица дискриминиращи практики по отношение на телевизионния образ на жената, които се съдържаха в ранната история на телевизионната реклама.

Особено интересен е разделът, който е посветен на пола в контекста на неговото езиково изразяване, и най-вече наложените дискриминиращи езикови практики по отношение на женския пол. Мъжката култура най-често се определя като фалическа, а женската – като утробна. Докторантката точно формулира тезата си, че *"вселената от значения, налагащи обществени матрици за правилност, векове наред е била строго мъжка, бяла и хетеросексуална"*(с.25). Отношенията малцинство-мнозинство, женско-мъжко се търсят през различни социални филтри-здравеопазване и образование, труд и социална реализация и др.

Втора глава разглежда жените от малцинствата в контекста на социалните им роли. Докторантката анализира появата на малцинствата като резултат от естествената склонност на човешките общности да формират другости, и в различна степен да ги маргинализират чрез езикови практики, коренно различни от официално приетите.

Докторантката разглежда някои социални практики, почерпени от изводите, получени от голямо теренно изследване на жителите на Родопите, извършено през 1997г., както и от своите емпирични проучвания чрез десет интервюта с целеви респонденти. Научният анализ се опира и на сравнението в отношение към жената от малцинствените групи преди 1989г., социалните и образователните практики, битовата култура. Емпиричният анализ се основава на водещи критерии като: демографска картина; образование; труд и социална реализация; брачни практики; здраве и условия на живот; политическо участие.

Докторантката окачествява социалната картина на женския живот в малцинствата *"като картина на неравнопоставеност както на фона на цялото общество, така и на фона на вътрешните междуполови взаимоотношения. Шансовете ви да получите образование и реализация в желана от вас професионална сфера, както и да определите избора си на партньор изцяло по вътрешно убеждение, без оглед на някаква групова*

принадлежност, чувствително намаляват, ако сте жена от малцинствен произход и се доближават до нищожни, ако този произход е ромски"

(с. 122). Направеният контент анализ, въз основа на данни от различни емпирични изследвания, е много интересен, и той несъмнено е научен принос в тази докторска дисертация.

Трета глава е посветена на жените от малцинствата в контекста на тяхното медийно поведение и публични роли. Калина Петкова прави вторичен анализ на три изследвания, свързани с оразличаващи публикации на малцинствата в националния печат (Маркет тест, 2001г.; Образът на ромите в печата, 2006г.; Медийни подходи към неравенството, 2011г., европейски проект). Цитираните данни от тези изследвания действително създават относително цялостна картина на медийния образ на жената от малцинствата, създаден в българската преса в годините на прехода. За жалост, този образ е натоварен с много негативни конотации.

Докторантката изследва и зоните на риалити телевизионната публичност- предимно чрез участието на жени от малцинствата в предавания като *Биг Брадър, Сървайвър, Мюзик Айдъл, Танцувай с мен*. И най-вече дали участието на жени от ромски и турски произход , както и представителки на гей общностите в отделни риалити предавания действително им създава равноправен медиен образ с този на жените от българския етнос. И доколко медийните цели при подбора на участниците не са комерсиално дифинирани , подчинени предимно на рейтинга и печалбата. Тази глава е много интересна главно със сблъсъка на някои отколешни дискриминиращи практики- и медийния опит чрез популярни телевизионни формати за тяхната възможна корекция и преодоляване.

4. НАУЧНИ ИЗВОДИ.

Въз основа на извършения теоретичен анализ, вторичен анализ на резултатите от някои социологически изследвания и качествено изследване, проведено за целите на дисертационния труд, Калина Петкова формулира поредица от изводи, които се отличават с концептуалност, професионално познаване на проблема, търсене на пътища и средства за неговото решаване. Ще цитирам най-важните от тях:

- "междуккултурните отношения и вътрешната ситуация в отделните малцинства, се развиват стихийно, без участие от държавата и под влиянието на определена политическа употреба;

-Наслагването на социалната и медийната картина за жените от малцинствата показва неочакван синхрон: интензитетът на репрезентациите и конкретните аспекти от отрицателния им фокус съвпадат с реалните проблемни зони в межкултурното взаимодействие;

-Етническите малцинства у нас започват да произвеждат категории граждани и специфични прослойки, които се отразяват на цялостната социална геометрия. Събирачеството на боклука, шосейната проституция и джебчийството стават разпознаваеми етнически занятия, мислени като отделни професии;

- Етническият вот става определящ за коалиционните конфигурации на властта. Етносът преживява възход като оразличител, който откроява не само начина, по който мислим другия, а фактически променя живота на отделните общности;

-Наблюдава се сближаване на житейските планове и представата за добър живот между българките и жените от другите изследвани етноси. Но този процес е съпроводен и с нарастващо раздалечаване на възможностите за постигане на такъв живот при отделните етноси;

- В наблюдавания период към разглежданите групи се налага практика на пасивна дискриминация от страна на държавата, която не осигурява равни възможности за достъп до социални ресурси като: образование, здравеопазване и работа;

-Ромската жена е тотално оцетена във възможностите си за получаване на образование и квалификация, за реализация на пазара на труда, а не рядко - и за личен избор. Тя е подложена много повече на риска от отвличане, изнасилване, встъпване в нежелан брак, насилствена

проституция и преждевременна смърт, поради твърде ранни бременности, аборти и майчинство в сравнение с българката, както и с жените от другите малцинства;

-В социалните си функции ромските жени (а и деца) често са трудов ресурс за поддържане на материално благополучие и утвърждаване на властта на етническите лидери по едни (почти феодални) механизми. Ромският икономически модел, изграден в хода на българския преход се намира отвъд границите на закона, и на общоприетите концепции за морал. Основната част от капиталите в тази квази-етно-икономика постъпват чрез джебчийство, просия, наркобизнес и проституция в България и редица европейски страни;

-Това прави ромската интеграция най-трудна на фона на приобщаването на другите етнически групи. Въпреки крайно оцетената си позиция ромската жена е публично разпозната не толкова като жертва на социални и родови традиции, които имат цялостно влияние върху нейния живот от най- ранна възраст. Във всекидневното разбиране на българина, ромките са предимно безотговорни млади майки, джебчийки или проститутки;

-Медиите все по-често утвърждават етнически аргументирани стереотипи и не отиват отвъд очевидността на отделните етнически принадлежности. Картина на етническото в медиите в голяма степен обосновава и утвърждава предразсъдъците относно жените от етническите малцинства у нас;

-Признаването на хомосексуалност в публичен контекст остава проблематично в България, а говоренето за „хомосексуалност по принцип” маркира по правило нейните мъжки измерения. Отсъствието

на хомосексуалните жени от медийната сцена съответства на неразпознаването им като група с граждански потребности;

-Проведеното изследване посочва ясни отправни точки за по-добра интеграция на разглежданите малцинствени общности и подобряване качеството на живота на жените в тях;

-Липсата на образование прави неизбежно тяхното участие в родови механизми за издръжка и постигане на жизнен стандарт, което от своя страна задълбочава дезинтеграцията на дадено малцинство с останалата част от обществото и възпроизвежда най-вече негативни модели от етнически специфичния начин на живот."

5. ОСНОВНИ ПРИНОСИ

На първо място, научен принос е изборът на темата за докторска дисертация, която е не само оригинална, но и първа по рода си в българските изследвания, посветени на межкултурната комуникация и медийните практики. Направеният теоретичен анализ и проведените емпирични наблюдения осветляват социалното поведение и медийните репрезентации на жените от някои малцинствени общности, което създава широка изследователска картина на този научен проблем.

На второ място, научен принос е прилагането на интегрална методика при разработването на докторската дисертация, което позволява по-цялостно да се изследват социалните роли и медийни активности на жените от малцинствата в условията на преход. Използването на методи и инструментариум от различни науки- етнологията, културологията, медиазнанието, етносоциологията, медийната социология, маркетинга, социо-културните дейности позволява по-обширно и цялостно разглеждане на този много сложен научен проблем, при това от различни теоретични гледища и с помощта на различни емпирични индикатори.

На трето място, представената докторска дисертация успешно съчетава теоретични и приложни методи. По-голямата част от дисертацията се основава на анализ на емпирични данни от различни

изследвания. Направен е вторичен конкентанализ на редица изследвания, проведени по време на прехода от някои неправителствени организации и социологически агенции. Докторантката Калина Петкова е провела и самостоятелно качествено изследване с помощта на 10 индивидуални и групови интервюта с представители на целевите групи. Този голям масив от емпирични данни прави валидни направените теоретични изводи и обобщения. Те са проверени и "през" резултатите, получени от различните изследвания- собствени и чужди. Всичко това ми дава основание да смятам, че представената докторска дисертация е оригинална, тя е написана компетентно и интересно, притежава необходимите научни приноси, които задължително се изискват от една докторска дисертация.

На четвърто място, дисертационният труд анализира и изчерпателно описва изграденият у нас ромски икономически модел, създаден в условията на политическия преход. Калина Петкова обстойно разглежда ролята на жената в този икономически модел, тя пресъздава цялостна картина на ромските икономически стратегии, която досега не е формулирана по този начин в българската изследователска практика.

На пето място, дисертационният труд предлага съпоставка на социалната и медийната картина, което дава възможност да се проследи доколко те се припокриват. Докторантката Калина Петкова в хода на изследването установява, че има *"силно съвпадение между двете картини: степента на маргинализация, видимост и невидимост в медиите съответстват на реалната изключеност, която изследваните групи понасят"*(автореферат, с.35).

6. ВЪПРОСИ И НАУЧНИ ПРЕПОРЪКИ.

Внимателното запознаване със съдържанието на докторската дисертация ми позволява да формулирам няколко основни въпроса:

1. Доколко промяната в медийната картина по отношение на жените от някои малцинствени общности може да изпълни ролята на коректив по отношение на социалната картина и твърде неравноправното положение на жените от тези общности? Дали медиите реално могат да окажат влияние и да се превърнат в коректив по отношение на голямата икономическа експлоатация на ромските жени?

2. В каква степен образованието и промяната в битовата култура може да доведе до съществена промяна в начина на живот и отношението на икономическа зависимост на ромската жена от семейството? Доколко бунтът на отделни ромки срещу подобна средновековна експлоатация (обширно представени в националните медии) не е начало на дълъг и нелек процес на икономическа и културна еманципация на ромките от семейните си "поборители"?

3. Доколко навлизането на новите технологии (интернет, социалните мрежи, кросмедийното производство на съдържание) може да изгради социална атмосфера на обществена нетърпимост към неравноправието и икономическата експлоатация главно на ромските жени? Има ли зависимост между цивилизационното узряване на един етнос и неговото социално узряване, промяна на отношението му към другия, към другостта изобщо?

4. Какви са средствата за изграждане на по-голяма толерантност към сексуално различните, особено по отношение на жените? Доколко медиите могат да ускорят цивилизационното узряване на българското общество, неизменна част от което е и толерантното отношение към сексуалната ориентация на всеки български гражданин от мъжки или женски пол?

Моята основна препоръка е това научно изследване да бъде публикувано. Поради изключителната важност на мултикултурните изследвания в Балканския регион. Заради особено значението от по-активен публичен разговор за битието и неравноправното отношение към жените от малцинствените общности, един проблем, който българското общество досега не успява да реши. Нужно е по-силно публично говорене по темата, потребно е обществено оповестяване на получените резултати от научни изследвания в тази област. Още повече, че извършеният научен анализ на социалния живот и медийния образ на жените от някои малцинствени групи у нас е много задълбочен и ще бъде само от полза, ако той бъде публикуван като научна монография. По този начин това много интересно изследване ще стигне до голям кръг просветени читатели.

Като изхождам от действителните качества на представения дисертационен труд, от актуалността на темата и извършеното оригинално научно изследване, убедено препоръчам на уважаемите членове на научното жури да присъдят на Калина Георгиева Петкова образователната и научна степен "доктор" за нейната докторска дисертация на тема: ” *Жените от малцинствата в условията на преход: Социални функции и медийни репрезентации*” по научна специалност 05.04.10. *Журналистика - Межкултурна комуникация*.

София, 11 март 2014г.

проф. д-р Маргарита Пешева

ВТУ ”Св.св.Кирил и Методий”